

De Penny Black: de geboorte van de postzegel

Dik Bakker

David Verdonk

0. Vooraf

De *Penny Black* viert op 1 Mei 2015 haar 175-ste verjaardag. In deze bijdrage beogen wij de omstandigheden te schetsen die tot de invoering van de voorfranking van poststukken hebben geleid. Verder bekijken wij hoe het ontwerp van deze allereerste postzegel tot stand is gekomen, en wat er in de eerste jaren daarna aan uitgiften is verschenen: de 'kinderen' van de *Penny Black*. Tenslotte passeren nog een aantal eerste uitgiften van andere landen de revue. Het idee is in deze aflevering van *Britannia News* te presenteren wat onzes inziens elke filatelist, maar zeker de verzamelaar van Britse zegels zou moeten weten van de eerste postzegel ooit. In de komende afleveringen hopen we dan een aantal bijdragen te kunnen presenteren die wat dieper op de materie ingaan.

1. De voorgeschiedenis

Dat wij een postzegel op een brief plakken alvorens die op de bus te doen lijkt vanzelfsprekend. Maar het was tot aan 1840 geenszins gebruikelijk dat de kosten voor het transport en de bezorging van post vooraf door de afzender werden voldaan. De gebruikelijke gang van zaken was veeleer dat een brief werd afgegeven bij een postdienst, die hem dan verder vervoerde, en tenslotte bij de ontvanger de kosten in rekening bracht. Dit was binnen geheel Europa de gewoonte, die overigens terug gaat tot de Romeinse tijd, of mogelijk zelfs tot de Farao's. Het Huis Thurn & Taxis organiseerde in de 17-e eeuw een postdienst vanuit Brussel voor het gehele Heilige Roomse Rijk op deze basis. Tot dan was het sturen van brieven een voorrecht van een kleine maatschappelijke bovenlaag. Echter, met de toenemende industrialisering, verstedelijking en geletterdheid van de bevolking in de 18-e eeuw nam de behoefte aan schriftelijke communicatie over lange afstanden sterk toe. In Engeland leidde dit tot het instellen door het Parlement van vaste posttarieven

in 1711, en een geregelde postkoetsdienst in 1784. Met het steeds uitgebreider worden van de dienstverlening werden de tarieven ook regelmatig omhoog bijgesteld. Rond 1815 bedroeg in Engeland het door de ontvanger af te dragen bedrag voor een brief die minder dan 15 mijl had afgelegd 4 pence. Voor een stuk dat per postkoets van Londen naar Schotland werd vervoerd moest bij ontvangst 1 shilling en anderhalve pence worden neergeteld, en 8 pence indien voor vervoer per stoomboot was gekozen. Flinke bedragen in een tijd waarin een werkmans minder dan een shilling per dag verdiende. Overigens waren leden van het parlement, aristocraten en andere geprivilegieerden gevrijwaard van betaling van porto. Ondanks het feit dat het postsysteem reeds in 1660 door koning Charles II was gecentraliseerd in de vorm van het General Post Office (GPO), was rond 1830 een zeer complexe situatie ontstaan van uiteenlopende tariefsystemen. Bovendien werd het voor de postbodes een steeds grotere last om de porti te innen bij de ontvangers. Bij elke deur moest worden aangeklopt, en onderhandeld over het tarief, als men de post al aannam: vaak had men aan een blik op de afzender, of het poststuk zelf al genoeg om de boodschap af te leiden, en weigerde men eenvoudig het aan te nemen. Een uitermate tijdrovende en weinig efficiënte, vaak frustrerende procedure, die een zeer uitgebreid en kostbaar apparaat nodig maakte.

De problemen bij de post waren inmiddels doorgedrongen tot het parlement in Londen. Robert Wallace, vertegenwoordiger van het Schotse Greenock sinds 1832, drong met grote regelmaat aan op de hervorming van het postsysteem, en van het GPO in het bijzonder, en zijn redes haalden de kranten. Deze berichten zetten ene Rowland Hill, een leraar afkomstig uit Kidderminster, en aldaar geboren in 1795, aan het denken. Hij was sinds kort in Londen komen wonen, en inmiddels werkzaam als ambtelijk secretaris van het Bureau voor Emigratie.

Afb. 1. Rowland Hill rond 1837 ...

Afb. 2. ... en tegen het einde van zijn leven

Na lange discussies met zijn drie broers – advocaat, uitvinder respectievelijk pedagoog – stelde hij een pamflet op getiteld *Post office reform, Its importance and practicability*, dat in 1837 het licht zag, en waarin hij de meer algemene kritiek van Wallace praktisch vorm gaf. Hij formuleerde drie principes, die aan alle complicaties een einde zouden moeten maken. Ten eerste diende er een uniform tarief te komen voor het gehele Verenigd

Koninkrijk, waarbij niet de afstand, maar slechts het gewicht bepalend zou zijn: 1 penny per ½ ounce (≈ 14 gram). Verder diende de port vooraf te worden voldaan door de afzender. Dit kon door de introductie van een *adhesive stamp*, een op de brief te plakken etiket als betaalbewijs. Het is aardig om hier Hill zelf te citeren; het gaat immers om niet minder dan de uitvinding van de postzegel: ‘Een stukje papier, net groot genoeg om afgestempeld te worden, met op de achterkant een plakkende laag die de gebruiker, door het opbrengen van wat vocht, op de achterzijde van de brief kan bevestigen’. De letterlijke tekst begint met ‘*A bit of paper just large enough to bear the stamp,...*’, waaruit blijkt dat het woord *stamp* hier gebruikt wordt niet voor ‘postzegel’, zoals later usance is geworden, maar voor de afstempeling ervan. *Label* was in de aanloopperiode de gebruikelijke term voor het zegel zelf. Een andere vorm die kon worden gekozen was die van de voorgefrankeerde envelop, als reeds enkele jaren eerder was gesuggereerd door Charles Knight. Tenslotte diende bij elk huis een brievenbus te worden geplaatst, zodat de postbode niet meer behoefde aan te bellen om het stuk af te geven. Dit zou een enorme tijdsbesparing opleveren, en dus extra inkomsten. Bovendien diende de portvrijstelling van de aristocratie te worden afgeschaft, wat nog weer verdere revenuen zou betekenen.

Hill zorgde ervoor dat velen zijn tekst onder ogen kregen. De kranten waren enthousiast, en er verschenen aansluitend diverse pamfletten die Hill’s voorstellen van harte ondersteunden. Parlementair voorvechter van posthervorming Wallace zag in dat dit in feite de praktische ten uitvoer legging was van zijn eigen ideeën. Hij ijverde voor de instelling van een commissie die de gehele situatie bij het GPO in ogenschouw moest nemen, in het licht van Hill’s pamflet. Die commissie begon zijn werk in November 1837. De top van het GPO verzette zich tegen de plannen, die in hun ogen slechts tot chaos en grote verliezen zouden leiden. Ze werden hierin – het zal geen verbazing wekken - gesteund door de aristocratie. De grootste opponent was William Maberly, een oud-militair, en de toenmalige *Secretary to the Post Office*.

Afb. 3. Col. William Leader Maberly

Het overgrote deel van het publiek echter, met inbegrip van zakenlieden, advocaten, en ondernemers, en zelfs de burgemeester van Londen, zag de grote voordelen van de *Penny Post*, zoals Hill's project inmiddels was gaan heten. De commissie, en daarna het parlement, volgden de stem des volks, en zo werd, op 13 Augustus 1839, de *Penny Post* een feit, vier dagen later bekrachtigd door een koninklijk besluit. Maberly bleef ook hierna het project dwarsbomen waar hij maar kon.

Rowland Hill kreeg een baan aangeboden op het Ministerie van Financiën, aanvankelijk voor slechts twee jaar, en met niet meer dan een fooi als salaris. Na enig onderhandelen, waarbij Hill zelfs aanbood het werk dan maar voor niets te doen, werd de aanstelling omgezet in een vaste positie, met een jaarsalaris van £1,500, toentertijd een alleszins redelijke tegemoetkoming. Vanaf de eerste dag van zijn dienstverband, op 7 september 1839, tot aan 1869, vijf jaar nadat hij op zijn zeventigste als *Secretary to the Post Office* – de functie van zijn oude plaaggeest Maberly - afscheid nam, publiceerde Hill met grote regelmaat een *Post Office Journal*. Hiervan is een groot deel van de afleveringen bewaard gebleven, en te vinden in het archief van de Britse Post. Op basis hiervan kan nauwgezet worden vastgesteld hoe Hill in zijn diverse functies te werk is gegaan bij de introductie van 'zijn' *Penny Post*.

2. De Penny Post

In dienst van de GPO ging Rowland Hill direct aan de slag om zijn plannen gestalte te geven. Reeds op 5 december 1839 werd zijn voorstel voor het invoeren van een uniform tarief werkelijkheid. Bij een zestigtal postkantoren werd, bij wijze van experiment gedurende een maand het vaste tarief van 4 penny berekend. Dit werd gemarkeerd met een gestempeld of handgeschreven cijfer 4. Hieronder een afbeelding van beide. Betaling vooraf was optioneel, hetgeen werd aangeduid met een rode afstempeling 'P4', 'Pd 4' of 'Paid 4'. Dit gebeurde echter in weinige gevallen, zodat dergelijke stukken zeer schaars zijn.

Afb. 4. 4 penny post, zwart stempel

Afb. 5. 4 penny post, handgeschreven

Dit experiment verliep zo voorspoedig dat werd besloten een uniform tarief in te voeren voor Engeland, Schotland, Wales en (toen nog geheel) Ierland, en nu wel met verplichte betaling vooraf. Dit geschiedde zelfs per direct: vanaf 10 Januari 1840 gold een vast tarief voor alle post onder het gewicht van ½ ounce. Hill had becijferd dat, dank zij de fundamentele herstructurering van het bezorgingsproces, een bedrag van slechts 1 penny voldoende zou zijn om de kosten te dekken. Omdat er, als voorgesteld in Hill's oorspronkelijke document, nog geen plaketketten en voorgefrankeerde enveloppen waren, werd aanvankelijk nog gewerkt met handstempels, vaak met de plaatsnaam erbij. Zie afbeelding 6. Deze frankeerwijze liep overigens door tot in 1853, omdat pas toen voorfrankering met een plaketket verplicht werd. Afbeelding 7 geeft een voorbeeld van een 'late' frankering volgens deze methode.

Afb. 6. 1 penny post, verzonden op de eerste dag: 10 Januari 1840

Afb. 7. Handgestempelde 1 penny post, verzonden in 1845

De invoering van de *Penny Post* had directe gevolgen voor het aantal ter post bezorgde stukken: in 1839 werden door de GPO 76 miljoen stukken besteld. In 1840, het eerste jaar van de *Penny Post*, waren dat er 169 miljoen, ofwel meer dan een verdubbeling in een enkel jaar.

Als boven gesteld, waren etiketten – Hill gebruikte zoals wij eerder zagen zelf het woord *label* – nog niet beschikbaar op de aanvangsdatum van de *Penny Post*. Maar men had zeker niet stilgezeten. Reeds op de dag voor het aantreden van Hill zelf had het Ministerie van Financiën een competitie uitgeschreven, met een open oproep tot het insturen van ideeën en ontwerpen met betrekking tot de in te voeren *Penny Post*. Het ging daarbij niet alleen om de *labels* en voorgefrankeerde enveloppen, maar ook om zaken als de beveiliging tegen namaak, en het gebruiksgemak voor publiek en postbeambte. Op de dag van sluiting konden er maar liefst 2600 inzendingen geteld worden. In slechts 49 gevallen ging het daadwerkelijk om een ontwerp voor een zegel, sommige ontwerpen veelkleurig en voorzien van allerlei symbolen, andere heel Spartaans, en slechts bestaande uit de tekst *One Penny Half Ounce*. Van die 49 ontwerpen kwamen er uiteindelijk 4 in aanmerking voor de prijs van £400, d.w.z. elke auteur ontving £100. Echter, geen van de ingezonden ontwerpen werd geschikt geacht om daadwerkelijk te worden gebruikt. Vervolgens werd de President van de Koninklijke Academie gevraagd drie namen van kunstenaars voor te stellen aan wie de opdracht voor het ontwerp kon worden gegeven. Een van hen, William Wyon, werd tenslotte op 11 december 1839 uitgenodigd het definitieve ontwerp te maken. Wyon was de schepper van de zgn. *City Medal*, een munt die uitgegeven was door de firma Perkins, Bacon & Petch bij het aantreden van de 18-jarige koningin Victoria in 1837. Zie afbeelding 8.

Afb. 8. De *Wyon City Medal*

Het portret van de jonge koningin dat de ene zijde van de medaille siert is gebaseerd op een accurate schets die Henry Corbould van haar maakte. Wyon 'verbeterde' het originele portret, waarop Victoria een meer prominente, spitse neus had, door het aan te passen aan het schoonheidsideaal van die tijd, gemodelleerd naar klassiek Grieks model. Het portret van de *City Medal* werd aldus de basis voor het ontwerp van de eerste postzegel aller tijden.

Wyon completeerde het ontwerp voor de postzegel, te vinden in afbeelding 9, door toevoeging aan het portret van de functieaanduiding POSTAGE erboven, en het tarief ONE PENNY eronder. Wellicht omdat dit de eerste postzegel ooit was, en voorts nog niet aan buitenlandse frankering werd gedacht, meende men dat de landsnaam overbodig was. Elke verzamelaar van Britse zegels weet dat dit tot op de dag van vandaag zo is gebleven: de enige indicatie dat het om een Britse emissie gaat is de aanwezigheid van het portret van de regerende monarch. Verder werden als achtergrond voor het portret links en rechts reeds eerder ontworpen versierende patronen toegevoegd, en stervormige figuren (*stars*) in de linker en rechter bovenhoek. Dit alles om namaak lastiger te maken. Besloten werd dat het zegel in vellen zou worden gedrukt, zodanig, dat elk vel precies de waarde van £1 zou vertegenwoordigen, en elke rij de waarde van 1 shilling. Dit zou de boekhouding eenvoudiger maken. Dus dienden er in totaal 240 zegels in een vel te zitten. Immers, in de predecimale periode omvatte een pond 20 shilling, en elke shilling 12 pence. Een vel bestond aldus uit 20 rijen van 12 zegels elk. Om het tellen te vergemakkelijken kreeg elk zegel een

tweetal letters erbij gegraveerd, een ter aanduiding van de rij, lopende van A tot T, en een voor de kolom, lopende van A tot L. Dientengevolge kreeg elk van de 240 plaatposities zijn eigen unieke combinatie: van een zegel met A-A linksboven tot een met T-L rechtsonder (zie afbeelding 9 voor het zegel van rij 9 positie 2). Ook dit zou namaak moeten ontmoedigen, immers elk van de 240 zegels was nu uniek, en vereiste zijn eigen graving. Deze strategie werd vrijwel gedurende de gehele regeringsperiode van Victoria volgehouden, zij het niet op alle uitgiften, en voor het laatst toegepast bij het groene pondzegel dat in 1891 verscheen. Als verdere beveiligingsmaatregel werd besloten dat het te gebruiken papier een watermerk diende te bevatten, en wel een kleine kroon, als in afbeelding 10.

Afb. 9. Afb. 9. *Penny Black* – zegel van rij 9 (I), positie 2 (B)

Afb. 10. Watermerk kleine kroon

In Januari 1840 werden de graveurs Charles Heath en zijn zoon Frederick aangezocht om het portret en de achtergrond te graveren in een matrijs, met nog lege rechthoeken op de plek van de hoekletters. Diverse versies werden afgekeurd, maar eind maart werd een goedgekeurd ontwerp 240 maal op een drukplaat overgebracht, en als complete plaat, maar nog zonder de hoekletters, door Rowland Hill aan de Minister van Financiën voorgelegd. Deze ging akkoord, zodat de hoekletters aan de plaat konden worden toegevoegd. Als kleur werd zwart gekozen, met alleen de witte papierkleur in de uitsparingen als contrast. Op 14 April werd in overleg met Perkins, Bacon & Petch, vervaardigers van de *City Medal*, de logistiek van het productieproces gepland, en werd de dag van verschijnen bepaald op 6 Mei.

Twee dagen na de Penny Black verscheen er, met oog op stukken zwaarder dan ½ ounce, maar lichter dan 1 ounce, een *Two Pence Blue*. Deze was gebaseerd op hetzelfde ontwerp, met als enig verschil de tekst TWO PENCE, en de kleur blauw. Zie afbeelding 11.

Afb. 11. *Two Pence Blue* – zegel van rij 4 (D), positie 10 (J)

The rest, zoals men zegt, is history.

Van de allereerste drukplaat van het zegel van 1 penny werden in totaal 41885 vellen (ofwel 10.052.400 zegels) afgedrukt. Deze plaat was vooraf niet gehard, zodat hij snel sleet, en reeds op 23 mei gerepareerd moest worden, wat leidde tot plaat 1b. In totaal werden in de loop van zijn bestaan 11 platen van de *Penny Black* vervaardigd. Tabel 1 geeft de data van

gereedkomen van deze platen, en de aantallen vellen en zegels geproduceerd per plaat.

Plaatnummer	Gereed op	Aantal vellen	Aantal zegels
1a + 1b	15 april 1840	41885	10052400
2	22 april 1840	31913	7659120
3	9 mei 1840	19945	4786800
4	19 mei 1840	27924	6701760
5	1 juni 1840	35902	8616480
6	17 juni 1840	37896	9095040
7	8 juli 1840	33907	8137680
8	31 juli 1840	29918	7180320
9	9 november 1840	16000	3840000
10	9 december 1840	8000	1920000
11	27 januari 1841	700	168000
T O T A A L		283990	68157600

Tabel 1. Platen van de *Penny Black* en aantallen geproduceerd

Anders dan soms gedacht wordt, is de *Penny Black* dus zeker niet een zeldzaam zegel: van op een na alle platen werden miljoenen zegels gedrukt. Alleen van de laatste, plaat 11, werd een aanmerkelijk geringer aantal geproduceerd, hetgeen duidelijk in de cataloguswaarde tot uitdrukking komt. Schattingen van overgebleven exemplaren lopen uiteen van 2% tot 10%. Dit zou betekenen dat er, zelfs volgens de meest conservatieve schatting, nog zeker zo'n miljoen exemplaren in collecties en bij handelaren te vinden zijn.

Alle 12 bekende platen zijn apart gegraveerd, en hebben dus onvermijdelijk hun eigen meer of minder opvallende kenmerken. Een belangrijk specialisme van de Britse filatelie is dan ook het 'platen' (d.w.z. het aan de juiste plaat toeschrijven) van een exemplaar. Veel prominente filatelisten, binnen en buiten Groot Brittannië, hebben zich ermee bezig gehouden, hetgeen geleid heeft tot een groot aantal publicaties met betrekking tot deze specialisatie. Een standaardwerk is dat van P.C. Litchfield

(1949), maar er zijn vele anderen die hun licht hebben laten schijnen over alle variëteiten en subtypen van 's wereld postzegel nummer een. Voor de productie van de veel minder gangbare *Two Pence Blue* bleken 2 platen voldoende.

De aantallen geproduceerde zegels in de bovenstaande tabel zijn een indicatie van het grote succes van Hill's *Penny Post*. Zoals we reeds eerder zagen verdubbelde het aantal verstuurd poststukken in 1840 ten opzichte van het voorgaande jaar, en wel tot ruim 169 miljoen stuks. Daarvan kan dus minder dan de helft van een *Penny Black* zijn voorzien. De rest droeg of een afdruk van het tarief als in de afbeeldingen 6 en 7, of werd verzonden met voorgefrankeerd briefpapier (*letter sheet*). Dit laatste was, gelijktijdig met de beide zegels, op verzoek van Hill ontworpen door William Mulready. Ze kwamen ook tegelijkertijd met de zegels beschikbaar. Een voorbeeld van zo'n envelop met voorafbetaling is te vinden in afbeelding 12.

Afb. 12. *Mulready letter sheet*

Om de op een brief geplakte zegels voor later gebruik ongeldig te maken werden ze afgestempeld, meestal met het bij de verzamelaar bekende Malteser Kruis (*Maltese Cross*; zie afbeelding 13).

Afb. 13. *Maltese Cross*

Voor afstempeling werd zowel rode als zwarte inkt gebruikt. Het publiek had al snel ontdekt dat de rode inkt vrij gemakkelijk verwijderd kon worden, zodat het zegel weer voor frankering kon worden gebruikt: een vroeg voorbeeld van, in dit geval ongewenste, recycling. De zwarte inkt was op de zwarte ondergrond vaak min of meer onzichtbaar, zodat ook dergelijke zegels konden worden afgeweekt en weer op een nieuwe brief geplakt. Ook op het GPO werd men zich van deze zaken bewust, en men begon al snel met andere kleuren stempelinkt te experimenteren. Spoedig echter werd de gedachte geboren om niet de kleur van de stempelinkt maar de kleur van het 1 penny zegel zelf te veranderen. Binnen jaar kwam aldus het einde van wat in vele opzichten de meest opmerkelijke, volgens velen mooiste zegel uit de filatelistische geschiedenis is, en waarvan elke postzegelverzamelaar, zeker die van Britse zegels, een exemplaar zou moeten bezitten.

3. Het vervolg: Groot Brittannië

Als eerder gesteld, wilden de voorschriften dat de afstempeling van de 1 penny en 2 pence zegels geschiedde met het Maltese Kruisstempel, in zwart of rood, terwijl op de achterkant van het stuk een aankomststempel – plaats en datum – diende te worden aangebracht. Er werd echter nogal eens de hand gelicht met deze voorschriften. Zo komen diverse afstempelingen van *Penny Black* voor met cirkelvormige plaatsafstempelingen, vooral uit de meer westelijk gelegen kantoren. Hiervoor werd meestal met zwarte inkt gewerkt, maar ook andere kleuren komen voor. Omdat zegels met Victoria's beeltenis pas na haar dood, in Januari 1901 ongeldig werden verklaard, zijn *Penny*

Blacks bekend met zeer late afstempelingsdata, tot tegen het einde van de negentiende eeuw.

Na allerlei weinig succesvolle experimenten met soorten en kleuren stempelinkt was in de loop van 1840 was duidelijk geworden dat de gebleken problemen met de afstempeling het best het hoofd geboden konden worden door de kleur van het 1 penny zegel zelf te wijzigen, zodat de zwarte afstempeling beter tot zijn recht zou komen. De keuze viel op de kleur rood. Er was geen reden om het zegelontwerp te wijzigen, dus de oude platen bleven in gebruik, zij het dat niet alle platen in aanmerking kwamen: slechts 7 van de 11 werden goed genoeg geacht. Tabel 2 geeft een overzicht. Rode zegels van alle platen waren beschikbaar in Februari 1841.

Plaatnummer	Aantal vellen	Aantal zegels
1b	6000	1440000
2	8000	1920000
5	16000	3840000
8	22000	5280000
9	35000	8400000
10	24000	5760000
11	40000	9600000
T O T A A L	151000	36240000

Tabel 2. 'Zwarte' platen van de *Penny Red* en aantallen geproduceerd

Vergeleken met hun zwarte voorlopers zijn de aantallen rode zegels gedrukt van de oorspronkelijke platen voor de nummers 1b, 2, 5 en 8 aanzienlijk lager. Alleen voor de platen 9, 10 en 11 zijn de aantallen rode zegels groter. Het is uiteraard een aantrekkelijk idee om van alle 12 platen een zwart exemplaar te bezitten, inclusief de schaarse plaat 11. Nog aardiger wordt het als men van de 7 relevante platen ook een rood exemplaar weet te bemachtigen. En de vreugde is compleet als het ook nog eens gaat om exemplaren met dezelfde hoekletters. Het ultieme geluk is uiteraard de reconstructie van een complete plaat van 240 exemplaren, van elk uniek paar

hoekletters A-A t/m T-L een zegel van dezelfde plaat. Dat vereist heel wat geduld, naast een stevig budget.

Het 2 pence exemplaar behield zijn blauwe kleur: de zwarte afstempeling van dit zegel was in het algemeen duidelijk genoeg. Het ontwerp echter werd wel licht gewijzigd. Zowel boven als onder het portret kwam een witte lijn ter afsluiting van het kader. Afbeelding 14 laat dit duidelijk zien. Van deze blauwe versie zijn eveneens twee platen bekend: 3 en 4.

Afb. 14. *Two Pence Blue* – nieuwe versie met witte lijnen

De aantallen ter post bezorgde stukken namen over de eerstvolgende jaren gestaag toe, en de doorlooptijd van de drukplaten werd navenant korter. Al spoedig moest voor het 1 penny zegel worden overgegaan op een nieuwe plaat, nummer 12, die nu dus uniek was voor de rode variant. In de periode 1841-1851 werden in totaal nog 119 platen aangemaakt, waarvan de laatste dus het nummer 131 droeg. Het platen van deze zegels is een complex karwei, waarvoor overigens ook weer studies beschikbaar zijn, zoals het vijfdelige werk van Fisher & Brown. Alhoewel dit al een aantal jaren geleden in druk verscheen, wordt de steeds toenemende kennis ten aanzien van deze uitgifte up to date gehouden op de website van de *Great Britain Philatelic Society* (<http://www.gbeps.org.uk/plating/index.php>). In de volgende twee jaren werden nog eens 46 platen voor deze uitgave aangemaakt (nrs. 132-177), die echter zo nauwgezet werden vervaardigd, met zo weinig karakteristieke

trekjes en onderlinge verschillen, dat het platen daarvan welhaast een onmogelijke taak is.

Met de sterk toegenomen vraag naar zegels op de postkantoren begon het uit het vel verwijderen van de zegels een voornaam obstakel te worden voor een snelle bediening van de geachte clientèle. Immers, elk zegel moest door de postbeambte apart uit het vel worden geknipt, waarbij men zoveel mogelijk op de witte lijnen tussen de zegels probeerde te blijven (dat is, getuige afbeelding 14, lang niet altijd gelukt, tot verdriet van de huidige eigenaren van dergelijke 'aangesneden' zegels).

Henry Archer, die zich eerder vooral had bezig gehouden met het aanleggen van een spoorlijn in Wales, begon rond 1847 te experimenteren met een machine die de witte lijnen tussen de postzegels moest voorbereiden, zodat deze gemakkelijker uit het vel konden worden gesepareerd. Zijn eerste poging was een roulettemachine, die golflijnen aanbracht, als weergegeven in afbeelding 15.

Afb. 15. Twee *Penny Reds* met roulettescheiding

Alhoewel dit procedé ook later elders nog wel is toegepast, bleek het echter geen echt succes. Archer's tweede poging was echter zo goed dat deze methode tot op de dag van vandaag nog steeds voor de meeste postzegelproducenten de standaard is: hij perforeerde de witte lijnen door er kleine gaatjes in aan te brengen. De experimenten met deze tweede machine waren zo succesvol dat de GPO het ontwerp overnam. Vanaf 1854 heeft de Penny Red dus perforaties. Aanvankelijk waren dat er 16 per 2 centimeter, de zegelbreedte. Gaandeweg bleek echter dat de zegels iets te gemakkelijk van elkaar gingen, zodat vellen gemakkelijk uiteen vielen. In 1855 werd overgegaan op een aantal van 14 perforaties, hetgeen een betere balans gaf tussen stevigheid en afscheurbaarheid (afbeelding 16). Ook werd overgegaan op een ander watermerk: de grote kroon (afbeelding 17). Overigens had men nog zulke grote voorraden papier met de oude, kleine kroon, dat beide typen watermerk voorkomen bij beide typen tanding.

Afb. 16. *Penny Red* perforatie 16 en perforatie 14

Afb. 17. Watermerk grote kroon

Voor dit zegel, in zijn vier varianten, werden in de periode 1854 -1858 in totaal 68 platen vervaardigd. Alhoewel alle *Penny Reds*, zijn er aanzienlijke verschillen in kleur tussen deze versies, waarvoor de in de niet-gespecialiseerde catalogi gebruikte onderscheidingen – *red-brown, deep red-brown, yellow-brown, orange-brown, brick-red, plum, brown-rose, rose-red, deep rose-red, pale red, pale rose* – slechts een benadering zijn. Een zekere kleurenverscheidenheid treft men overigens ook al bij de ongeperforeerde voorlopers, inclusief de *Penny Black* zelf, die in de *Stanley Gibbons Concise* catalogus wordt opgevoerd als *black, intense black* of *grey-black*. Het 2 pence zusje staat geboekstaafd als *blue, deep full blue* of *pale blue*. Ook met het papier werd ruim geëxperimenteerd. Zo had het oorspronkelijke papier vaak een blauwachtige uitstraling als gevolg van het productieproces. Latere versies verschijnen op crème en wit papier. Er zijn ook vier tanding-plus-watermerk varianten van de blauwe 2 pence. Deze zijn gedrukt van de – doorgenummerde - platen 5 en 6.

Ondertussen was duidelijk geworden dat creatievelingen nog een andere manier hadden ontdekt om zegels te hergebruiken: men knipte eenvoudigweg een zegel dat slechts aan de bovenkant was gestempeld in twee, en voegde de onderste helft samen met de bovenzijde van een zegel dat slechts aan de onderkant door het stempel was geraakt tot een ongestempeld exemplaar. Dit misbruik kon tegengegaan worden door, in plaats van de sterretjes in de linker en rechter bovenhoek, de positieletters van de onderste hoeken te herhalen, en wel in de omgekeerde volgorde. Dus, het zegel van afbeelding 16, met L en G, kreeg linksboven een G en rechtsboven een L. Gegeven het feit dat er 240 verschillende combinaties waren sloot deze aanpassing de knip- en samenvoegoperatie nagenoeg uit. Dit aangepaste ontwerp werd echter pas in 1858 in de praktijk gebracht, middels nieuwe platen. Afbeelding 18 geeft een voorbeeld; het is het meest linkse zegel (A) van de tweede rij (B).

Afb. 18. *Penny Red* met dubbele hoekletters BA - AB

Dit betekende dus het einde van de 'stars', zoals de gesterde versie van de geperforeerde *Penny Red* door de kenners wordt genoemd, en waarvan plaat nummer 68 dus tevens de laatste was. Voor de platen van het nieuwe ontwerp werd doorgenummerd vanaf 71. Platen met de nummers 69 en 70, en later ook die met de nummers 75, 126 en 128 werden weliswaar vervaardigd, maar vervolgens afgekeurd. Voor dit zegel, nu definitief uitgerust met 14 tanden aan de bovenzijde, en het watermerk Grote Kroon, nog immer gebaseerd op het oorspronkelijke ontwerp van de *Penny Black*, werden in de 22 jaar van zijn bestaan in totaal maar liefst 160 platen geproduceerd. Naast de eerder genoemde platen werden ook de nummers 226, 227 en 228 uiteindelijk niet in gebruik genomen, zodat 225 het hoogste plaatnummer werd waarvan zegels zijn gedrukt. Omdat deze plaat slechts gedurende vier weken, in november 1879, in productie is geweest, is dit het enige zegel van het vier-letter-type met een forse cataloguswaarde.

De bijbehorende *Two Penny Blue* kende eveneens een lange geschiedenis. De vier-letter-versie van het blauwe zegel werd gedrukt van de, wederom doorgenummerde platen 7 t/m 15. Hiervan werden de nummers 10 en 11 afgekeurd, zodat daarvan geen exemplaren bekend zijn.

Naast de invoering van de bovenste hoekletters onderging het ontwerp nog een tweede, minder direct in het oog lopende wijziging. Eentje, overigens die het leven van de filatelist een stuk gemakkelijker zou maken. Met ingang van plaat 69 werd namelijk het plaatnummer opgenomen in het zegelbeeld zelf, en wel in de versieringen links en rechts van het koninklijk profiel.

Afbeelding 19 toont een fragment van de rechter zijkant van een zegel van plaat 148.

Afb. 19. *Penny Red* met plaatnummer 148 (detail)

Het verzamelen van de complete serie plaatnummers van de vier-letter variant is daardoor een stuk gemakkelijker dan van de 'stars'. Eén exemplaar zal echter aan de meeste collecties ontbreken: het exemplaar met plaatnummer 77. Net als de vijf eerder genoemde platen werd ook plaat 77 afgekeurd. Echter, in tegenstelling tot de andere, is een zeer beperkt aantal van deze plaat afkomstige zegels, mogelijk slechts een vel, toch op een postkantoor terecht gekomen. Er zijn 9 exemplaren bekend, vier ongebruikt en vijf gebruikt. Een ongebruikt exemplaar bevindt zich in de *Royal Philatelic Collection*, een ander is onderdeel van de *Tapling Collection* in de *British Library* (getoond in afbeelding 18 hierboven). In die laatste collectie bevindt zich ook een gebruikt exemplaar. Een tweede gebruikt exemplaar is momenteel te koop bij Stanley Gibbons voor £550.000. Dan krijgt men er wel een gebruikt exemplaar van het vier penny zegel (*Stanley Gibbons* catalogusnummer SG79) bij kado:

Afb. 20. *Penny Red* plaatnummer 77, Very Fine Used

Perkins, Bacon & Co vervaardigden vanaf 1870 nog enkele zegels, voor de nieuwe waarden ½ penny en 1 ½ penny, volgens dezelfde graveringsmethode, genoemd naar het graveringsproces als *line engraved*. Ondertussen was, rond 1847, geëxperimenteerd met een ander procedé, reliëfdruk (*embossed*), op dik, kartonachtig papier. Hierbij komt het portret van de koningin als het ware bovenop het zegel te liggen. De drie zegels die met deze techniek zijn vervaardigd (SG54 t/m SG61; met relatief hoge waarden 6 pence, 10 pence en 1 shilling) zijn – uiteraard - ongeperforeerd. Gezien de complexiteit van de productie ervan, en het feit dat perforatie niet goed mogelijk was, werd deze reeks reeds in 1854 stopgezet.

Afb. 21. De drie zegels in reliëfdruk (*embossed*)

Aansluitend kreeg de firma Thomas de la Rue opdracht om zegels voor hogere waarden te drukken, om te beginnen voor 4 en 6 pence (SG62 en verder). Hiervoor werd een nieuwe, revolutionaire druktechniek gebruikt, *surface printing*, die het productieproces aanzienlijk kon vereenvoudigen en versnellen.

Afb. 22. De 4 pence karmijn (SG62): het eerste zegel in *surface printing*

Mede door deze ontwikkelingen viel uiteindelijk, eind 1879, het doek voor de *Penny Red*, en de andere *line engraved* zegels van Perkins, Bacon & Co. Van alle versies van het oorspronkelijke ontwerp, zwart, blauw en rood, tezamen zijn naar schatting meer dan 21 miljard exemplaren geproduceerd, gemiddeld 500 miljoen voor elk van de veertig jaren van het bestaan ervan. Al die tijd is Victoria dus haar 18-jarige zelf gebleven. Het zegelportret blijft in essentie zelfs gelijk tot aan haar dood, ruim twintig jaar later. Het begin van een Britse traditie: het portret dat Arnold Machin in 1967 van Victoria's achterkleindochter maakte fixeert Elisabeth II nu reeds bijna vijftig jaar rond haar veertigste levensjaar. En nog steeds staat er geen *Great Britain* op de Britse zegels, alleen het profiel van een in de tijd bevroren vorst (m/v).

4. Het vervolg: andere landen

Dat de *Penny Black* de eerste postzegel ter wereld was, en Rowland Hill de uitvinder ervan, is weinig omstreden in de filatelistische wereld. Toch menen sommigen dat William Dockwa Hill voorging. Hij stichtte rond 1680 een *London Penny Post*, die brieven en pakjes rondbracht binnen Londen, en daartoe vooraf een bedrag van 1 penny in rekening bracht. Betaling werd gemarkeerd door een afstempeling op het poststuk. Er kwam echter geen apart label aan te pas, zoals in het geval van de *Penny Black*. Het feit dat in het Engels hetzelfde woord, *stamp*, in gebruik is voor zowel de postzegel als de afstempeling kan gemakkelijk tot spraakverwarring leiden. Een andere kandidaat is Lovrenc Košir, een ambtenaar in Ljubljana, in de toenmalige Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie. Hij stelde in 1835 voor om post voor te frankeren middels erop geplakte labels. Zijn suggestie werd echter niet gehonoreerd. We houden het er dus maar op dat de *Penny Black* de enige echte nummer een is. Gelegenheidsuitgiften van vele landen, gewijd aan de schepper van de *Penny Black* steunen ons in deze overtuiging. Men kan er gemakkelijk een thematische postzegelverzameling van aanleggen.

Afbeelding 23. Diverse zegels met portretten van Rowland Hill

Vandaag de dag gaat, dankzij de elektronische media, elke noviteit ‘viraal’, en raakt binnen enkele uren bekend over de gehele planeet. Dat was niet het geval met Hill’s uitvinding in 1840: de meeste postdiensten keken de kat nog enige tijd uit de boom. We laten in deze laatste paragraaf een aantal eerste uitgiften van andere landen de revue passeren.

4.1 Zürich 1843

Het was niet een land dat de tweede plek voor zich zou opeisen. Geheel in stijl met de relatieve autonomie van de Zwitserse kantons was de eer aan het kanton Zürich, dat op 1 Maart 1843 twee zegels het licht deed zien: een met de waarde van 4 Rappen en een van 6 Rappen. Naast de naam van het kanton en de frankeerwaarden vermeldden de zegels hun bereik: de eerste was voor post binnen de stad Zürich (‘Local-Taxe’), de laatste voor post binnen het kanton (‘Cantonal-Taxe’). Ze werden gedrukt in vellen van honderd stuks, opgebouwd uit horizontale strips van vijf apart gegraveerde versies, die net als de verschillende platen van de *Penny Black* zodanige verschillen vertonen dat het verzamelen van de verschillende typen tot de mogelijkheden behoort, het liefst uiteraard met twee of meer typen ‘se tenant’. Hier geen portret van een staathoofd, maar simpelweg de twee waardecijfers in verder uniform ontwerp.

Afb. 24. Zürich 4 en 6 Rappen

Zeven maanden later, op 30 September 1843, verschenen de eerste zegels van het kanton Genève, de zgn. 'dubbele Genève'. Dit zegel bestond uit twee identieke helften, elk met een frankeerwaarde van 5 centimes, met een afbeelding van het stadswapen. Tezamen waren deze goed voor frankering binnen het gehele kanton (10 centimes), terwijl de afgeknipte helften konden worden gebruikt voor lokale post in elk van de plaatsen binnen het kanton (5 centimes). Een innovatie ten opzichte van de twee aparte uitgiften van het zusterkanton.

Afb. 25. De dubbele Genève: 5c + 5c = 10c

Hiervan wil de verzamelaar uiteraard de dubbele versie bezitten, alsmede beide in de marge verschillende helften van de enkele exemplaren. De oplage bedroeg 60.000 stuks, die echter zo moeizaam van de hand gingen dat de

autoriteiten besloten ze ter aanmoediging van het gebruik met 2 centimes korting per paar te verkopen.

Op 1 Juli 1845 volgde het kanton Bazel, met het fameuze Bazeler duifje ('Basler Taube'). Dit kleurige, bijna frivole, en tot de verbeelding sprekende zegel had een frankeerwaarde van 2 ½ rappen, voldoende voor frankering binnen de stad. Er waren twee oplagen, elk van iets meer dan 20.000 stuks. Het ontwerp is bijzonder, omdat dit het eerste meerkleurige zegel is, terwijl bovendien het duifje in reliëf is aangebracht. Voor post binnen het kanton diende twee duifjes geplakt te worden. Dientengevolge komen er ook gebruikte paren voor.

Afb. 26. Het Bazeler duifje

Na een korte periode (1849-1851) waarin op centraal Zwitsers niveau zegels werden uitgegeven die echter slechts voor lokaal gebruik geldig waren (de zgn. rayonpost), verscheen pas in 1854 de eerste echte Zwitserse postzegel, de bekende 'Zittende Helvetia'. Deze is onder verzamelaars ook wel bekend als Strubel, vanwege de warrige hardos van de vrouwenfiguur, die het zinnebeeld van Zwitserland representeert. Deze zegels zijn het klassieke voorbeeld van een echte 'serie', met identiek ontwerp en per waarde verschillende kleuren.

Afb. 27. Zwitserland: de Strübli, ofwel Zittende Helvetia

In 1862 verscheen een iets 'nettere' uitvoering van de zittende Helvetia, nu in getande uitvoering, die tot 1883 in gebruik bleef, en toen door een staande variant werd vervangen, die vele tandingvariëteiten kent.

4.2 Brazilië 1843

Het derde land waar postzegels verschenen lag niet in Europa maar in Zuid-Amerika. Op 1 Augustus 1843, dus ruim drie jaar na het verschijnen van de *Penny Black*, en enkele maanden na Zürich, kwam de Braziliaanse post met drie uitgiften, en wel van respectievelijk 30, 60 en 90 Reis. Alhoewel het land op dat moment een keizerrijk was, sierde toch niet de beeldenaar van keizer Dom Pedro II deze zegels: het was een simpele weergave van de drie frankeerwaarden. Soberder nog dan hun Britse voorgangers droegen deze zegels, alsmede de erop volgende twee, eveneens ongeperforeerde series, geen enkele tekst. Ze waren bovendien alle drie zwart. Zie afbeelding 28.

Afb. 28. De drie 'ossenogen' van Brazilië

Deze zegels kregen al gauw de bijnaam *Olhos de boi* ('ossenogen'): dat is waar een horizontaal paar 'se tenant' aan deed denken.

In Brazilië liep het aanvankelijk minder storm op de postkantoren dan in Groot Brittannië: van de zegels van 30 en 60 reis werden in de elf maanden van hun bestaan elk ruim 1 miljoen exemplaren gedrukt, slechts een paar procent van de aantallen *Penny Blacks*. En van de 90 reis werden slechts zo'n 350.000 exemplaren geproduceerd. Dit zegel is het eerste dat uitsluitend bedoeld was voor gebruik op post naar het buitenland. Pas in 1866 verschenen in Brazilië geperforeerde zegels met een landaanduiding, het portret van de keizer, en een geschreven waarde-indicatie.

4.3 Verenigde Staten 1845 - 1847

Minder dan twee jaar na het verschijnen van de Penny Black startte de Engelse immigrant Henry Thomas Windsor een particuliere postdienst in New York, onder de naam *New York City Despatch Post*. Geïnspireerd door de ontwikkelingen in zijn vaderland maakte ook hij gebruik van voorfranking middels zegels, en van brievenbussen. Afbeelding 29 toont een voorgefrankeerde brief met een zegel van 3 cent, verstuurd binnen New York. De beeltenis van George Washington (1732-1799), de eerste president van het land, siert het zegel.

Afb. 29. Brief verzonden binnen New York met de City Despatch Post

Korte tijd daarna ontstonden overal in de Verenigde Staten lokale postdiensten, met hun eigen uitgiften. Dit leidde tot actie van het Congres: op 3 maart 1845 stelde dit een landelijk eenheidstarief vast van 5 cent voor afstanden minder dan 300 mijl, en het dubbele voor bestemmingen daarboven. Het duurde echter nog twee jaar voordat het hoofd van de nationale postdienst, de *Postmaster General*, toestemming kreeg om zegels uit te geven. In de tussentijd was het de lokale *Postmasters* toegestaan zelf voorzieningen te treffen. Een aantal van hen gaf op eigen gezag zegels uit, o.m. in Alexandria (1846) en Providence (1847). De eerste was echter de *Postmaster* van New York, die het wat de afbeelding op zijn zegel ook hield op George Washington. Afbeelding 30 toont een paartje, dat ongeldig is gemaakt middels de handtekening van de *Postmaster himself*, A.C. M(onson).

Afb. 30. New York *Postmaster* zegel 1845

Sommige van deze uitgiften zijn zeer gezocht, en kostbaar. Van enkele – die van de plaatsjes Boscawen en Lockport - is zelfs slechts één exemplaar bekend.

In 1847 verscheen dan eindelijk de eerste nationale uitgifte, bestaande uit een zegel van 5 cent met het portret van staatsman en uitvinder Benjamin Franklin (1706-1799), en een van 10 cent, met – wel, dat kan de lezer inmiddels wel raden.

Afb. 31. Verenigde Staten - eerste algemene uitgifte 1847

Gewezen, maar nooit zittende presidenten sieren sindsdien het leeuwendeel van alle permanente series uitgegeven door de Amerikaanse postdienst.

4.4 Frankrijk 1849

Dan beginnen de uitgiften elkaar wat sneller op te volgen. In veel landen worden decreten uitgevaardigd die moesten leiden tot geüniformeerde posttarieven en voorfranking. Nadat de hervorming van de Franse postdienst gedurende ongeveer 10 jaar in bespreking was geweest in het Huis van Afgevaardigden, werden eindelijk in Januari 1849 een nationale emissie uitgebracht. Frankrijk was zojuist sinds de revolutie van 1848 voor de tweede maal een republiek geworden. Er kwam dus geen Bourbon op de eerste Franse uitgifte te staan, maar er werd teruggегrepen op de klassieke oudheid. Het werd een portret van Ceres, de Romeinse godin van de

landbouw. Net als koningin Victoria op de *Penny* zegels kijkt zij naar links. Er verschenen in 1849 twee zegels, met waarden 20 centimes (zwart) en 1 Franc (rood, in maar liefst vijf varianten: van licht tot donker). Een jaar later verschenen, in hetzelfde ontwerp, nog vier zegels, met waarden respectievelijk 10, 15, 25 en 40 centimes, in diverse kleuren. Zie afbeelding 32. Net als de Zwitserse Strübli dus een fraaie serie. De bovenste regel vermeldt in afkorting 'REPUB.FRANC.', de onderste regel het woord 'POSTES' en tweemaal de frankeerwaarde.

Afb. 32. Frankrijk – eerste emissie Ceres 1849

De Tweede Republiek was een nog korter leven beschoren dan de Eerste. Nadat hij in 1852 reeds tot Prins-President was benoemd, eigente Louis-Napoleon zich, in navolging van zijn beroemde oom, een jaar later via een staatsgreep de macht toe, en zo begon het Tweede Keizerrijk. Deze staatkundige bewegingen werden filatelistisch nauwgezet vastgelegd. In 1852 verschenen twee zegels in het bestaande ontwerp, maar nu met het profiel van Louis-Napoleon op de plek van Ceres, maar nog wel met het opschrift 'REPUB.FRANC.'. Na de staatsgreep werd bovendien de bovenste regel vervangen door 'EMPIRE FRANC.' (afbeelding 33).

Afb. 33. Frankrijk – Louis-Napoleon Republiek 1852 en Keizerrijk 1853

Aansluitend verschenen tien verschillende waarden in dit laatste ontwerp, in uiteenlopende kleuren, vanaf 1862 met perforatie. Een jaar later werd het portret van de keizer bovendien getooid met een lauwerkrans.

Als direct gevolg van de Frans-Pruisische oorlog van 1870 komt de keizer ten val, en wordt de republiek in ere hersteld. Ook Ceres keert dan weer terug in het Franse zegelbeeld, nu geproduceerd met perforatie, in het door de Pruisen belegerde, inmiddels revolutionaire Parijs (afbeelding 34).

Afb. 34. Frankrijk – Ceres Beleg van Paris, getand 1870

Het zijn deze zegels die gebruikt werden op de fameuze *Ballons Montés*, bemande ballons, die tussen 19 September 1870 en 28 Januari 1871 67 postvluchten verzorgden vanuit het omsingelde Parijs, en daarbij 'snachts over de Pruisische linies vlogen, en landden in niet-bezet gebied. Van daaruit

werd de post dan verder over land vervoerd. Afbeelding 35 laat zo'n brief zien.

Afb. 35. Frankrijk – Ballonpost 30NOV1870 met eindbestemming Londen

Voor de rest van Frankrijk verschijnt het herstelde republikeinse zegel tijdelijk in nooddrukvorm, die erg lijkt op het origineel uit 1849. Het is ongetand, en in een negental frankeerwaarden, lopend van 1 tot 80 centimes (de zgn. uitgifte van Bordeaux; afbeelding 36).

Afb. 36. Frankrijk – Ceres nooduitgifte van Bordeaux, ongetand 1870

Pas in 1876 verschijnen in Frankrijk zegels in een geheel ander ontwerp, het zgn. type Sage.

4.5 België 1849

Ook België behoorde bij de allereerste landen die postzegels uitgaven. Op 1 Juli 1849 verscheen een tweetal zegels, voor de waarden 10 en 20 centimes, met het portret van koning Leopold I. Hij draagt een militair uniform, waaraan deze uitgifte de bijnaam 'Epaulettes' ontleent. Deze zegels dienden alleen voor binnenlandse frankering, de lage waarde voor brieven tot 10 gram en binnen een straal van 30 kilometer, de hoge waarde voor overige stukken. Van beide werden ruim 5 miljoen exemplaren gedrukt, in vellen van 200 zegels. Voor de 20 centimes werden twee platen vervaardigd; voor de 10 centimes slechts een. De zegels hebben dezelfde kleuren als de eerste *Penny*-uitgiften, zwart voor de lage en blauw voor de hoge waarde. De tekst, alleen in het Frans, vermeldt niet de landsnaam, slechts de frankeerwaarde en het woord 'POSTES'. Zie afbeelding 37.

Afb. 37. België – eerste emissie Leopold I 1849 'Epaulettes'

Enkele maanden later verschijnt een enigszins aangepast ontwerp, nu met het portret van de koning in een rond kader, de zgn. Medaillons. Er is, als getoond in afbeelding 38, een (rode) 40 centimes-waarde aan toegevoegd, voor frankering naar Frankrijk, Groot-Brittannië, Luxemburg en Zwitserland. Van deze tweede emissie werden slechts een aantal honderdduizenden exemplaren elk gedrukt.

Afb. 38. België – tweede emissie Leopold I 1849 'Medaillons'

Dit ontwerp werd, in diverse latere edities, met verschillende papierdiktes, gehandhaafd tot 1863. Dan verschijnt een geperforeerde versie, in maar liefst drie verschillende typen tanding: 12½, 13½ en 14½. Dan is er inmiddels ook een groen zegel van 1 centime beschikbaar.

De landsnaam verschijnt voor het eerst, nog steeds alleen in het Frans, op de emissie van 1869, nu met het profiel van koning Leopold II, en met diverse typen omlijsting. Voor de eerste uitgifte met Nederlandse tekst dienen we te wachten tot 1893.

4.6 Beieren 1849

In 1849 bestond er geen Duitsland, maar was het corresponderende gebied een lappendeken van grotere en kleinere staten en staatjes, met Pruisen en Beieren als de twee belangrijkste, beide een koninkrijk. Deze situatie duurde tot 1871 toen, na afloop van de Frans-Pruisische oorlog, Bismarck Duitsland verenigde onder keizer Wilhelm I, de toenmalige koning van Pruisen. Toen pas werd de eerste gemeenschappelijke Duitse emissie een feit. Veel eerder echter brachten veel van de Duitse staten hun eigen zegels uit. Beieren was de eerste. Op 1 November 1849 verscheen een enkel zegel, met de frankeerwaarde van 1 kreuzer, waarvan er 60 gingen in 1 gulden. Dit zegel vermeldde landsnaam en frankeerwaarde, in schrift en als cijfer. Het zegel was uitgevoerd in het zwart. De totaaloplage was ruim 800.000 stuks, gedrukt van twee verschillende platen. Zie afbeelding 39.

Afb. 39. Beieren – eerste emissie 1849 1 kreuzer

Korte tijd later verschijnen twee nieuwe waarden in hetzelfde ontwerp, een blauwe 3 kreuzer (afbeelding 40), en een roodbruine voor 6 kreuzer. In de 13 jaren daarna komen daar in hetzelfde ontwerp nog een 9 kreuzer, 12 kreuzer en 18 kreuzer bij, in diverse kleuren, en alle ongetand. Men had in Beieren kennelijk een zwak voor de tafel van 3.

Afb. 40. Beieren – latere waarde van de eerste emissie 1849-1862

In 1867 volgt een ander ontwerp, het koninklijk wapen met twee leeuwen in reliëfdruk, een schild flankerend. Vanaf 1876 zijn de frankeerwaarden in pfennige en marken. Dat ontwerp blijft in zwang tot aan 1911, als een zegel verschijnt ter ere van de 90-ste geboortedag van prins-regent Luitpold met diens portret. Vanaf 1920 worden in Beieren de zegels van het Duitse rijk gebruikt.

Andere Duitse staten met vroege uitgiften zijn de koninkrijken Sachsen en Pruisen, het hertogdom Schleswig-Holstein en de vrije stad Hannover in 1850. Voorts het hertogdom Baden, het prinsdom Turn und Taxis en het koninkrijk Wurtemberg in 1851, en het groot-hertogdom Oldenburg in 1852. Als boven reeds vermeld verscheen de eerste verenigde Duitse emissie in 1872: een serie van maar liefst 11 waarden, in twee verschillende denominaties, met als motief de rijksadelaar in reliëf binnen een gekleurd kader.

Afb. 41. Duitse rijk – eerste emissie 1872

4.7 Spanje 1850

Op de eerste dag van 1850 verschijnt de eerste postzegel van Spanje. Het is direct een serie van vijf stuks. De laagste denominatie, 6 cuartos, was voor brieven binnenland van minder dan $\frac{1}{2}$ onza (ruim 14 gram). Volgens de beste traditie is dit zegel zwart, en toont een naar links gericht profiel van de monarch, koningin Isabel II, in een eenvoudig, rechthoekig kader. Van dit zegel werden ruim 6 miljoen exemplaren gedrukt, middels twee platen. Tegelijkertijd verschenen vier hogere waarden, deze echter in kleur, en met een naar rechts gericht koninklijk profiel. In de eerste plaats een zegel van 12 cuartos voor zwaardere binnenlandse post. Voorts een zegel van 5 reales - dat zijn $42\frac{1}{2}$ cuartos (!) - voor aangetekende stukken binnenland, en post naar de laatste nog overgebleven koloniën, Cuba, Puerto Rico en de Filippijnen. De verdere waarden van 6 en 10 reales zijn voor (aangetekende) post naar Frankrijk en België. De laatste vier zegels werden in zeer veel geringere aantallen gedrukt, de 10 reales in een oplage van ongeveer 8400

exemplaren, waarvan, mag men aannamen slechts enkele honderden zijn overgebleven. Ook hier zoeken we tevergeefs naar een landsnaam.

Afb. 42. Spanje – eerste emissie 1850

Een noviteit is dat het jaar van uitgifte op het zegel vermeld wordt, en wel in de onderste marge, en in niet mis te verstane cijfers. Wellicht met vooruitziende blik. In tegenstelling tot het spaarzame beleid t.a.v. nieuwe uitgiften in de eerder genoemde landen zou Spanje de komende vijf jaar elk jaar een nieuwe serie zegels uitgeven, telkens met het jaar erop vermeld. In 1851, 1852 en 1853 met het profiel van Isabel, in 1854 en 1855 met het Spaanse wapen. In 1853 is er ook nog een uitgifte van twee zegels die alleen binnen Madrid functioneerden. In 1855 volgt wederom een serie met Isabel, profiel naar rechts, die geen jaartal vertoont, en die tot 1860 in gebruik blijft. In de 15 jaar daarna volgen nog een achttal series van telkens zes waarden, steeds met een ander ontwerp van het kader, maar weer met een naar links gericht profiel van de koningin. De landsnaam wordt vermeld vanaf 1865; vanaf 1866 zijn de zegels getand. De laatste serie met Isabel verschijnt in 1867/8 (afbeelding 43).

Afb. 43. Spanje – laatste emissie met Isabel II 1867/8

Kort daarop wordt Isabel afgezet, en wordt Spanje een republiek (1873-1875). De zegels uit die periode verbeelden een allegorie van Spanje, min of meer in de trant van de zittende Helvetia (afbeelding 44).

Afb. 44. Spanje – eerste republiek: allegorie 1873

4.8 Oostenrijk-Hongarije 1850

Luttele maanden na Spanje komt de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie met haar eerste postzegels. Op 1 Juni 1850 verschijnen vijf zegels, in identiek ontwerp: het staatswapen, en dus niet een afbeelding van keizer Franz Joseph. De vijf verschillende frankeerwaarden – 1, 2, 3, 6 en 9 kreuzer – zijn in evenzoveel kleuren uitgevoerd. Afbeelding 45 toont de hoogste waarde.

Afb. 45. Oostenrijk-Hongarije – eerste emissie met rijkswapen 1850

Alhoewel de landsnaam ontbreekt, kan men stellen dat de aanduiding KKPOST – voor Kaiserliche und Königliche post – slechts naar Oostenrijk-Hongarije kan verwijzen. De naam ‘Oostenrijk’ verschijnt overigens pas in 1908. Vermeldenswaard is nog dat op dit zegel het woord ‘Stempel’ wordt gebruikt, mogelijk een letterlijke vertaling van het Engelse ‘stamp’, met zijn dubbele betekenis van zegel en afstempeling.

Deze eerste serie bleef acht jaar in gebruik. In 1858 verschijnt dan een serie van vijf waarden met het profiel van de keizer in reliëf. Deze zegels zijn getand, zoals afbeelding 46 laat zien.

Afb. 46. Oostenrijk-Hongarije – eerste emissie met Franz Joseph 1858

Interessant is verder dat Oostenrijk reeds in 1851 een drietal zegels het licht deed zien die uitsluitend bedoeld waren voor de bezorging van kranten. Op deze zgn. *Zeitungsmarken* staat een afbeelding van Mercurius, de Romeinse god van de handel en de reizigers. Ze hadden frankeerwaarden 0,6, 6 en 30 kreuzer, in de kleuren blauw, geel respectievelijk rose. In 1856 verscheen een herdruk van de 6 kreuzer, nu in het rood. Dit laatste is vermoedelijk het meest kostbare zegel in een collectie Oostenrijk, met name in gebruikte vorm, en te vinden in afbeelding 47. Ook hier het woord ‘Stempel’, nu overigens gespeld ‘Stämpel’.

Afb. 47. Oostenrijk-Hongarije – krantenzegel 1856

4.9 Italië 1850

Net als Duitsland was Italië (nog) geen land rond 1850. Het was eveneens een verzameling staten en staatjes, die de Italiaanse taal en flink wat historie gemeenschappelijk hadden. De eerste ervan die postzegels uitgaf was het toenmalige koninkrijk Lombardije-Venetië, in wezen een provincie van het Oostenrijks-Hongaarse rijk. De zegels lijken dan ook als twee druppels water op de eerste emissie van Oostenrijk, als afgebeeld hierboven. Het enige verschil is de waarde-aanduiding, in dit geval in centes.

Afb. 48. Lombardije-Venetië – eerste emissie 1850

Het koninkrijk Sardinië volgt in 1851 met drie zegels, van 5, 20 en 40 centesimi, met daarop afgebeeld koning Victor-Emmanuel II. Hij zal ook, in 1861, de eerste koning worden van het verenigde Italië. De laagste waarde van deze serie is weer zwart. Verder zijn er een blauwe 20 centesimi en een roze 40 centesimi (zie afbeelding 49).

Afb. 49. Sardinië – eerste emissie, laagste waarde 1851

Hierna volgen nog drie soortgelijke series, nu met het portret in reliëf. De eerste zegels van Italië vertonen hiermee een zeer grote gelijkenis.

Als laatste vermelden we hier de kerkelijke staat, die in 1852 een lange serie van 12 zegels uitgeeft met het bekende gekruiste sleutelmotief dat het wapen ervan is. De frankeerwaarden lopen van $\frac{1}{2}$ baiocchi tot 1 scudo (=100 baiocchi). Afbeelding 50 toont de hoogste waarde van deze serie.

Afb. 50. Kerkelijke staat – eerste emissie, hoogste waarde 1852

Na 1861 gebruikt men ook hier de zegels van het verenigde Italië. Pas in 1929 gaat men wederom zijn eigen zegels uitgeven, nu onder de naam *Poste Vaticane*. Deze uitgiften gaan door tot op de dag van vandaag; ze leveren via de portemonnee van de verzamelaar ongetwijfeld een welkome bijdrage aan de pauselijke schatkist.

4.10 Nederland en Luxemburg 1852

Ons land stond niet vooraan bij de introductie van de postzegel, maar op 27 December 1851 was het dan toch zover. Drie identieke zegels kwamen beschikbaar, met het portret van koning Willem III, en de waarden 5 cent (blauw), 10 cent (rood) en 15 cent (geel). Ze mochten overigens pas in het nieuwe jaar worden gebruikt. Op het zegel kijkt de koning, omringd door lauwerkransen, naar rechts. Om aan elk mogelijk misverstand een eind te maken prijkt er verder nog het woord 'postzegel' op. Deze zegels vormen ongetwijfeld een vertrouwd beeld voor elke Nederlandse filatelist, ook als deze geen zegels van het eigen land verzamelt.

Afb. 51. Nederland – eerste emissie 1852

Het zegel van 5 cent is van zes platen gedrukt, het zegel van 10 cent van tien platen. Voor het schaarsere zegel van 15 cent bleek 1 plaat voldoende. De platen werden vervaardigd door de Belgische graveur Jacob Wiener, die ook het grafische werk voor de eerste Belgische emissie had uitgevoerd. Het ontwerp was van J.W. Kaiser. Deze serie was een betrekkelijk lang leven beschoren: pas in 1864 volgde een tweede emissie, met precies dezelfde waarden en in dezelfde kleuren. De zegels zijn ditmaal getand, en vertonen weer het portret van de vorst, nu iets ouder en met een langere baard, en wederom vervaardigd door Kaiser.

Afb. 52. Nederland – twee emissie 1852

Beide emissies vermelden de landsnaam niet. Dit zou pas bij de derde emissie in 1867 het geval zijn, die zes zegels omvatte. Aan de inmiddels vertrouwde 5, 10 en 15 cent in de gebruikelijke kleuren werden daarbij nog een 20, 25 en 50 cent toegevoegd, in de kleuren groen, paars respectievelijk goud. Er werd verder driftig met tandingtypen geëxperimenteerd: men kent drie soorten kamtanding en twee typen lijntanding.

Luxemburg werd op gezag van het Congres van Wenen in 1815 een onafhankelijk groothertogdom, met de Nederlandse koning als groothertog. Diens portret siert dan ook de eerste emissie van dit land, die kort na de Nederlandse uitkwam, en wel op 15 September 1852. Het betreft twee zegels, een zwart, met een frankeerwaarde van 10 centimes, voor binnenlandse post. Het tweede zegel is bruin, en heeft een frankeerwaarde van 1 silbergroschen. Dit was het tarief, in Pruisische munt, voor post naar andere delen van de Duitse bond, waarvan Luxemburg tot aan 1868 deel zou uitmaken. Dit ten behoeve van de militairen uit de diverse Duitse staten die in Luxemburg gelegerd waren, en hun soldij in de eigen munt ontvingen. Wederom werd een landsaanduiding onnodig geacht.

Afb. 53. Luxemburg – eerste emissie 1852, met Willem III

De tweede emissie, van 1859, vertoonde geen vorst, maar wel naam en wapen van het land. Willems dood, in 1890, betekende het einde van de personele unie tussen Nederland en Luxemburg, die slechts via de mannelijke lijn kon worden voortgezet. Voortaan stond het portret van een andere groothertog of -hertogin op de Luxemburgse zegels.

Verantwoording:

Deze tekst is een compilatie gebaseerd op een aantal bronnen. De belangrijkste ervan staan hieronder, bij de referenties. Daarnaast raadpleegden we een aantal standaardcatalogi. Verdere feiten zijn op het internet gesprokkeld, net als een aanzienlijk deel van de afbeeldingen. Veel vonden we in Wikipedia, en op gespecialiseerde filatelistische sites. Reproducties van zegels stammen, naasts de eigen collecties van de auteurs, in een enkel geval van veilingen, zoals Grosvenor Philatelic Auctions en eBay, en verder van veelal ontraceerbare bronnen.

Referenties (selectie)

- Dartois, L. Et J-B. Pillet (2009). Timbres de France. Paris: Maury.
- Fisher, H.W. and R. Brown (2013). The Plating of the Penny 1840-1864 [5 Vols]. London: Royal Philatelic Society. Website: <http://www.gbps.org.uk/plating/index.php>
- Jefferies, H. And R. Oliver (eds) (2004). Great Britain Specialized Stamp Catalog Vol. I, Queen Victoria. London: Stanley Gibbons.
- Litchfield, P.C. (1949). Guide Lines To The Penny Black. London: Robson Lowe Ltd.
- Lowe, R. (1979). The British Postage Stamp of the nineteenth century. London: The National Postal Museum.
- Mackay, J. (1972). The World of Classic Stamps 1840-1870. New York: Putnam.
- Nissen, Ch. and B. McGowen (1922). The Plating of the Penny Black Stamps of Great Britain, 1840. London: Chas. Nissen & Co.
- Seymour, J.B. and C. Gardiner-Hill (1967). The Postage Stamps of Great Britain, Part One, Imperforate Line-Engraved Issues. London: Royal Philatelic Society.